

Kasper H. Andersen

Kasper H. Andersen (f. 1980) er ph.d. i Historie fra Aarhus Universitet. Siden 2019 ansat ved Moesgaard Museum med forskning som primært arbejdsfelt. Han arbejder især med kulturhistoriske og byhistoriske emner fra vikingetiden til renæssancen og har været leder af eller deltager i flere forskningsprojekter, bl.a. *Lyden af hovedstaden*. Han har publiceret en række bøger og artikler, blandt de seneste udgivelser er antologien *Urban Literacy in the Nordic Middle Ages* (Brepols 2021).

Keywords: byhistorie, København, kroning, Frederik 2., renæssance, Rasmus Hansen Reravius

KONGENS KAKOFONISKE KRONING

Magtens auditive manifestering under Frederik 2.s kroning i 1559

I middelalderen etablerede København sig som en af Danmarks største og vigtigste byer. Udviklingen tog fart i 1400-tallet, da byen fik status af residensstad og hermed blev rigets kulturelle og politiske centrum. Som kongens og hoffets primære by husede København løbende kongelige ceremonier. Ceremonierne bidrog til at manifestere kongemagtens position i samfundet, og i højere grad end noget andet sted i riget manifesterede kongemagten sig i netop residensstaden. Disse manifestationer af magt havde alle en markant sensorisk dimension. De visuelle træk har historikere og andre forskere på forskellig vis længe haft blik for, mens andre sensoriske aspekter ved de kongelige teatraliske ceremonier, herunder auditive, ikke har fået megen opmærksomhed i forskningen. Internationale studier har imidlertid vist, hvordan Europas før-moderne magthavere benyttede forskellige former for lyd til at manifestere magt i det offentlige rum i ceremonielle sammenhænge og i særdeleshed i residensstæder. På forskellig vis transformerede og/eller konstruerede eksempelvis fyrster urbane lyduniverser, hvori man via bevidst udnyttelse af lyd iscenesatte fyrsten og hans position i samfundet. En ganske særlig begivenhed i den forbindelse var kongekroningen. Denne arti-

kel undersøger, hvordan den danske kongemagt manifesteredes auditivt i renæssancens København i forbindelse med Frederik 2.s kroning i august 1559. Med fokus på præsten og digteren Rasmus Hansen Reravius' retrospektive digteriske fremstilling af kroningsfesten studeres, hvordan man under kroningsfesten aktivt benyttede lyd til konstruktion af unikke lyduniverser, hvori kongens magt manifesteredes auditivt.¹

Magtens auditive manifestering

At magthavere i det før-moderne Europa benyttede visuelle greb til at manifestere sig i politiske og sociale sammenhænge er et uomtvisteligt faktum, der med afsæt i mere eller mindre velfunderede teoretiske fundament er længe har været bredt accepteret i forskningen – herunder den danske.² Derimod har manifestationer af magt via auditive greb ikke fået megen opmærksomhed.³ Faktum er dog, at den sociale og politiske elite siden antikken har konstrueret og udnyttet auditive virkemidler til at afspejle magt. Elitens medlemmer og deres agenter var fuldt bevidste om den symbolske, politiske og kulturelle kraft ved teatraliske ceremoniers auditive dimensioner.⁴ At også danske magthavere langt tilbage i historien anvendte lyd til at manifestere sig i samfundet ses i adskillige kilder fra middelalderen.⁵

I det banebrydende værk *The Tuning of the World* (1977/1993) introducerede Raymond Murray Schafer en række begreber og metodikker, som gør det muligt at udforske såvel samtidige som fortidige lyde og deres betydning. Et centralt begreb hos Schafer er *soundscape*, en analogi til *landscape*, som i denne artikel oversættes til lydunivers. Et lydunivers er ifølge Schafer et hvilket som helst akustisk miljø, som kan afgrænses i rum og tid, hvad enten det er nutidigt eller historisk, og som man kan analysere et afgrænset landskab, kan man analysere et afgrænset lydunivers. Schafer betoner dog også, at det generelt ikke er muligt at

1 Denne artikel er skrevet som en del af det Velux-støttede forskningsprojekt *Lyden af Hovedstaden*, et flerårigt forskningsprojekt med deltagere fra Center for Dialektforskning ved Nordiske Sprog- og Studier på Københavns Universitet, Center for Byhistorie, Moesgaard Museum og Københavns Museum. Der skal lyde en tak til Kathrine Kjær Schmidt, som i 2020 var praktikant i *Lyden af Hovedstaden*. I den forbindelse bidrog Kathrine på fornem vis til det empiriske forarbejde, især tilknyttet analysen af ridderspillene på Gammeltorv. Der skal også lyde en tak til Poul Grinder-Hansen fra Nationalmuseet for faglig sparring. Eventuelle fejl og mangler i artiklen skyldes ingen andre end forfatteren.

2 Troels-Lund 1903; Grinder-Hansen 2013. To eksempler blandt flere på fremhævning af fyrsters anvendelse af visuelle virkemidler til manifestering af magt i 1500-tallets Danmark.

3 En undtagelse i den danske forskning er Johan Heinsens arbejde med 1600-tallets maritime historie. Heinsen har f.eks. påvist, at man på skibe via lyd etablerede ritualiserede lyduniverser, hvori magt manifesteredes, se Heinsen 2017.

4 Muir 1997, s. 246; Rosenfeld 2011.

5 Andersen 2020.

genskabe et bestemt lydunivers helt nøjagtigt, da der ofte er for mange faktorer i spil, som man må tage hensyn til. Det gør sig særligt gældende, når der arbejdes med før-moderne lyduniverser.⁶ Mange har inspireret af Schafer udvidet og forfinet det lydhistoriske felt. En af disse er David Garroich, som bl.a. har studeret lyden af den før-moderne by i Europa. I lyset af denne artikels tematik er en særlig relevant pointe i Garroichs studie hans påvisning af, at evnen til at kontrollere og dominere urbane lyduniverser var et vigtigt symbolsk og politisk værktøj for magthavere. Ved at ændre byens auditive rytme iscenesatte magthavere, herunder fyrster, deres magt og status i byen – og samfundet mere generelt.⁷ Udover Garroich har adskillige andre lydhistoriske studier påvist, hvordan magthavere konstruerede nye lyduniverser eller overtog eksisterende for at manifestere magt.⁸ To centrale historikere i denne henseende er Mark M. Smith og Michael Sizer. Førstnævnte har bl.a. belyst lydens betydning for magtrelationer i 1700- og 1800-tallets USA,⁹ mens sidstnævnte har behandlet de auditive virkemidler knyttet til middelalderens urbane revolter.¹⁰ Fælles for alle de nævnte lydhistoriske studier er, at de hver især betoner vigtigheden af auditiv dominans i forbindelse med konstituering af magt. Sagt med andre ord: kontrol med lyduniverser var lig politisk, social og symbolsk magt. Med afsæt i den skitserede teoretisk-metodiske baggrund er ambitionen i det nedenstående lydhistoriske perspektiv på Frederik 2.s kroning ikke at nå frem til en fuldstændig rekonstruktion af de forskellige lyduniverser, men at opnå en trods alt substantiel forståelse heraf på baggrund af Reravius' digteriske beskrivelser af kroningens auditive højdepunkter. Reravius beskrivelser må selvfølgelig betragtes som en tekstualisering af lyduniverser og kan således ikke regnes som realhistoriske beskrivelser af kroningsfestens auditive elementer og folks opfattelser af disse. Dette forhold, som udfoldes yderligere nedenfor, afføder en dobbelthed i de følgende analyser og er bare en af flere metodiske udfordringer ved dette studie.

Ethvert forsøg på at udforske fortidige lyde og perceptioner heraf støder på en vifte af metodiske udfordringer. Det er især tilfældet, når der arbejdes med før-moderne perioder, hvor kilderne ofte er relativt få og problematiske i kildekritisk henseende. Mange har forholdt sig til lydhistoriens udfordrende metodik, det gælder også denne forfatter, hvorfor der her kun skal fremdrages tre eksempler af særlig relevans for dette studie.¹¹ En af de metodiske udfordringer – både for dette studie og lydhistorien generelt – er det faktum, at lyd er et subjektivt og/eller kulturelt fænomen. Nok er lydbølger et fysisk, målbart fænomen, men per-

6 Schafer 1993, s. 7f.

7 Garroich 2003, s. 18.

8 Meyer 2015, s. 369, 371f.

9 Smith 2001.

10 Sizer 2015.

11 Om de metodiske udfordringer, se Bailey 1996; Rosenfeld 2011; Sizer 2015; Meyer 2015; Andersen 2020.

ception af bestemte lyde afhænger af ørerne, der hører. Adskillige lydhistoriske studier har f.eks. betonet, at folks auditive verden var fundamental anderledes indtil 1800-tallet og fremkomsten af den moderne industrialiserede verden. Dette betyder imidlertid ikke, at det før-moderne menneske ikke også navigerede i komplekse auditive verdener, snare tværtimod, men at perception af lyd historisk har gennemgået store forandringer. Eksempelvis oplever de fleste moderne mennesker mange lydkilder af høj decibelstyrke (f.eks. fly, tog og stadionkoncerter), mens der i ældre perioder kun var ganske få lyde af blot tilnærmelsesvis samme decibelstyrke (f.eks. torden, kanoner og fyrværkeri).¹² En anden metodisk udfordring er de fysiske rammer i et givent lydunivers; dvs. den materialitet der er forbundet med og bidrager til at definere det enkelte lydunivers. Karakteren af bygninger og gadebelægning samt størrelse på gader og pladser er nogle eksempler blandt flere på materialitet, som påvirker karakteren af urbane lyduniverser.¹³ Endelig er vejr og klima et forhold, der altid vil påvirke et udendørs lydunivers. Af indlysende grunde kender man ikke til de præcise vejrforhold i og omkring København i løbet af de dage i august 1559, hvor fejringen af Frederik 2.s kroning fandt sted. I denne artikel antages, at vejret var sommerligt, dvs. ikke domineret af intens og kontinuerlig regn eller blæst, under kroningsfesten. Således vil de følgende lydhistoriske analyser overveje betydningen af de fysiske rammer i de enkelte lyduniverser og forskellige aktørers perception heraf.

Kroningens betydning og kildemateriale

I takt med at Københavns fik større betydning for kongemagten, blev byen også centrum for royale begivenheder af symbolsk og politisk betydning. I første omgang drejede det sig om kongelige bryllupper, der overalt i Europa var storslåede fester, som strakte sig over adskillige dage.¹⁴ Kroninger havde man siden 1100-tallet afholdt forskellige steder i riget, men fra Christian 1.s kroning i 1449 og frem til enevældens indførelse i 1660, hvor egentlige kongekroninger ophørte, foregik konge- og dronningekroninger i Vor Frue Kirke i København.¹⁵ Derfor var det ganske naturligt, at også Frederik 2.s kroning skulle foregå i København, hvor Vor Frue i generationer havde fungeret som de danske kongers kroningskirke.

Frederik 2.s kroning har ikke fået meget opmærksomhed i forskningen, især ikke sammenlignet med sønnen Christian 4.s kroning i 1596.¹⁶ Desuden har ingen af de forskere, der har interesseret sig for Frederik 2.s kroning, haft blik for

12 Smith 1999, s. 50, figur 3.1.

13 Smith 1999, s. 59f; Balaj 2016.

14 Ramsing 1940.

15 *Danmarks Kirker, København (I)*, s. 6.

16 Se forskningsoversigt i Tipsmark 2020.

Koloreret kobberstiksprospekt af København fra 1587 i Georg Brauns og Franz Hogenbergs Civitates orbis terrarum. Øverst ses byen omtrent fra Valby Bakke, nederst fra søsiden. Der er tale om en idealiseret gengivelse af byen på Frederik 2.s tid.

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

de auditive dimensioner. Sebastian Olden-Jørgensen behandler begivenheden i et komparativt studie af danske kongekroninger i 1500-tallet, fra Christian 3.s kroning i 1537 til Christian 4.s i 1596, men Olden-Jørgensens arbejde afgrænser sig til selve kroningsritualet og ikke de mange andre performative elementer, der knyttede sig hertil.¹⁷ Kroningsritualet i sig selv, dvs. den kirkelige handling hvorved en ny konge blev kronet og salvet, var selvfølgelig helt afgørende, men markeringen af, at man nu fik en ny fyrste, rummede mange flere elementer. Kroningen var på linje med fødsler og dåb af tronarvinger samt bryllupper og begravelser ceremonielle begivenheder af politisk, social, religiøs og symbolsk betydning for Europas fyrsteslægter i såvel renæssancen som ældre og yngre perioder. Alle begivenhederne skulle afspejle kontinuitet, og til de enkelte begivenheder var knyttet en særlig ritualiseret performativitet, der på en og samme gang trak

17 Olden-Jørgensen 2001.

tråde tilbage til fortiden, manifesterede fyrstemagten i samtiden og pegede mod eftertiden. Begravelsesceremoniellen adskilte sig via det fyrstelige gravmæle og dets materielle muligheder for symbolsk fastfrysning af den afdøde fyrstes magt i eftertiden, mens de andre nævnte begivenheder, herunder kroningen, havde en mere umiddelbar og øjeblikkelig karakter.¹⁸ Derfor tog man initiativer, der skulle sikre kendskabet til kroningen i eftertiden. Det kunne ske via fremstilling af malerier eller andre visuelle gengivelser og via skriftlige beskrivelser. Begge disse greb anvendes i forbindelse med Frederik 2.s kroning, og via dette kildemateriale kan både kroningen og den tilhørende festivitas' auditive elementer udforskes.

Frederik 2. førte kort efter faderen Christian 3.s død i starten af 1559, hvor Frederik i praksis overtog tronen, sin første og succesfulde krig, da han besejrede ditmarskerne. Krigen endte 20. juni 1559 med en fredsaftale, og hermed havde Frederik rettet op på de nederlag og problemer, som både hans farfar og far havde lidt under i Ditmarsken.¹⁹ Allerede samme dag som fredsaftalen blev indgået, skrev Frederik til centrale medlemmer af rigsrådet vedrørende hans forestående kroning. Kongen befandt sig på dette tidspunkt i Flensborg, men han ville ankomme til Københavns Slot to uger senere, hvor brevets modtagere skulle møde ham for at diskutere kongens håndfæstning og planlægge kroningen. Frederik havde i Frankfurt i februar 1558 deltaget i kejser Karl 5.s abdicering og kroningen af efterfølgeren Ferdinand 1. Her var han blevet bekendt med Europas førende fyrster og hofkultur, herunder kroningsfestens potentiale som middel til at iscenesætte sig selv som hersker.²⁰

Tidligt i juli modtog kongens lensmænd besked om de flere tusinde slagtedy, der skulle sendes til København, bl.a. 1500 okser, som en del af forplejningen under kroningsfesten. Maden skulle også tilberedes, hvorfor 16 lensmænd fik besked på at udlåne deres kokke. Senere i juli modtog købstæderne nærmest København, herunder Malmø, Roskilde og Køge, anmodning om at udlåne bl.a. service og duge. Alene fra Malmø kom bl.a. 100 tinfade og duge, 150 tintallerkner og 10 lysekroner.²¹ Frederiks og hans hofs direkte engagement i forberedelserne vidner om den store betydning, man tillagde kroningen, noget der også ses i de ressourcer, man var villig til at investere; man sparede tilsyneladende ikke på noget. En anden del af forberedelserne var udarbejdelse af en slags vejledning, et *ceremoniel*, til det egentlige kroningsritual: *Enn kort form och skick, som bleff holdet den tijd Stormegtige Fyrste, waar Naadigste herre konng Frederich den anden bleff kronidt til en Konge offuer Danmark og Norge etc. Aar etc. 1559*. I det følgende blot *Enn kort form och skick...* Skriftet er tidligere blevet tilskrevet Hans Svaning (ca. 1500-1584), der skal have lavet en samlet beskrivelse af kongens kroning

18 Fleischer 2014; Muir 1997, s. 242-262.

19 Grinder-Hansen 2013, s. 59-75.

20 Wade 1996, s. 17; Grinder-Hansen 2013, s. 47f.

21 Grinder-Hansen 2013, 76-78.

i 1559 og dronning Sofies kroning i 1572, da sidstnævnte fandt sted. En anden og nok mere plausibel mulighed er dog, at *Enn kort form och skick...* blev skrevet af biskop Niels Palladius (se nedenfor) umiddelbart før Frederik 2.s kroning, sådan at man kunne forberede kongen og andre centrale aktører på begivenheden.²²

Kendskabet til kroningen blev spredt via tendentiøse skrifter forfattet på både folkesprog og fremmedsprog. Kroningsbeskrivelserne var et skriftligt vidnesbyrd på, at kroningen vitterligt havde fundet sted, eller at den skulle finde sted, og at den var afviklet korrekt. De var samtidig en måde, hvorpå man kunne iscenesætte den nye konge og hans riges formåen. Herved fungerede kroningsbeskrivelser som et magtpolitisk redskab, der bidrog til at udbrede og bevare kendskabet til den ellers flygtige begivenhed.²³ Umiddelbart efter Frederik 2.s kroning hyredes den tyske humanist og professor Hieronymus Osius (†1575), der havde været digter for Frederiks far Christian 3., til at udfærdige et latinsk digt om kroningen. Osius havde personligt overværet kroningen og synes desuden også at have benyttet et ukendt skriftligt forlæg i sit arbejde. Dette blev modtaget så positivt af kongen, at man opfordrede Osius til at publicere det, både på latin og i en tysk oversættelse.²⁴ Det skete allerede i 1560, og hermed spredtes kendskabet til den danske kongekroning internationalt.²⁵ Den på mange måder mest interessante kilde til Frederik 2.s kroning er dog Rasmus Hansen Reravius' digteriske beskrivelser, som ikke har fået stor opmærksomhed i historiografien.²⁶

Reravius (†1582) var en mand med flere talenter. Udover at være en ikke uambitiøs gejstlig var han både oversætter, digter og forfatter. Sit første kirkelige embede fik han omkring 1565 i Østofto på Lolland, og et par år senere blev han sognepræst i Vignæs i det nordøstlige hjørne af Lolland. Det var i Vignæs, Reravius for alvor indledte sin imponerende forfatter- og oversættervirksomhed.²⁷ Han skrev bl.a. salmer samt en betydningsfuld bønnebog og oversatte tyske og latinske tekster til dansk, bl.a. Jörg Wickrams meget udbredte moraliserende værk *Vnge Karlis oc Drengis Speiel*.²⁸ Han stod også bag en dansk oversættelse af George Buschs værk om supernovaen i 1572, hvoraf det indirekte fremgår, at Reravius var bekendt med Tyge Brahes arbejde.²⁹ I 1570 fik Reravius ansættelse som præst ved hospitalet i København, men da lønnen herfra ikke var stor, opnåede han i juni 1574 en kongelig bevilling på to pund korn årligt. Samme år udgav Rera-

22 Bruun 1868–1869, s. 144.

23 Watanabe-O'Kelly 2014. Det var også kutyme at udgive beskrivelser af fyrstelige begravelser. Om Frederik 2.s begravelse og samtidige beskrivelser heraf, se Vellev 2019.

24 Hieronymus Osius 1560: *Historia belli Ditmarsici [...] Coronation inclyti regis Daniae Friderici etc.* Tysk udgave samme år: *Warhafftige vnd gründliche beschreibunge des Kriegs [...] Item Beschreibunge der Königlichen krönunge.*

25 Olden-Jørgensen 2001, s. 96; Skovgaard-Petersen 1991, s. 11–14.

26 Om den manglende interesse i forskningen, se Olden-Jørgensen 2001.

27 Rørdam 1891–1893, s. 1–6.

28 For en oversigt over Reravius skrifter, se Rørdam 1891–1893, s. 27ff.

29 Fink-Jensen 2010.

vius sin beretning om Frederik 2.s og dronning Sofies kronings- og bryllupsfester ”På Danske Rim bescreffuet”.³⁰ Ifølge Reravius selv havde han personligt oplevet de begivenheder, han nu udfoldede på vers. Derudover fremgår det af Reravius’ beretning, at også han benyttede sig af skriftlige beretninger, herunder *Enn kort form och skick...* og Osius’ digt.³¹

Reravius’ beretning er skrevet adskillige år efter kroningen fandt sted og er motiveret af personlige ambitioner. Som andre skrifter i samme genre var hans værk tendentiøst, da den primære hensigt var at forherlige den fyrste, der er værkets egentlige hovedperson.³² Reravius’ digt er et stykke propaganda. Disse kildekritiske udfordringer ved Reravius’ fremstilling må man selvfølgelig altid have in mente, når digtet benyttes som kilde. En anden kildekritisk problematik er det allerede nævnte forhold, at selv om Reravius angiver at have overværet kroningen eller i hvert fald dele heraf, er hans digt en tekstualisering af begivenheden. Digtet rummer i et ukendt omfang fiktive elementer og er således ikke en direkte redegørelse for de reelle sensoriske udtryk. Derfor rummer de følgende analyser en dobbelthed: udgangspunktet er Reravius’ tekstlige fremstilling af kroningsfestens auditive elementer, men ambitionen er også at belyse de faktiske lyde og deres betydning i august 1559.

Der foreligger også visuelle gengivelser af kroningen. Mest interessant er Caspar Ens’ kobberstik med afbildninger af tre begivenheder fra kroningsfesten, som alle indgår i de følgende analyser: det egentlige kroningsritual i Vor Frue Kirke, den forudgående procession til kirken samt ridderspillene på Gammeltorv.³³

Begyndelsen: Kurfyrstens ankomst og velkomst 7. august

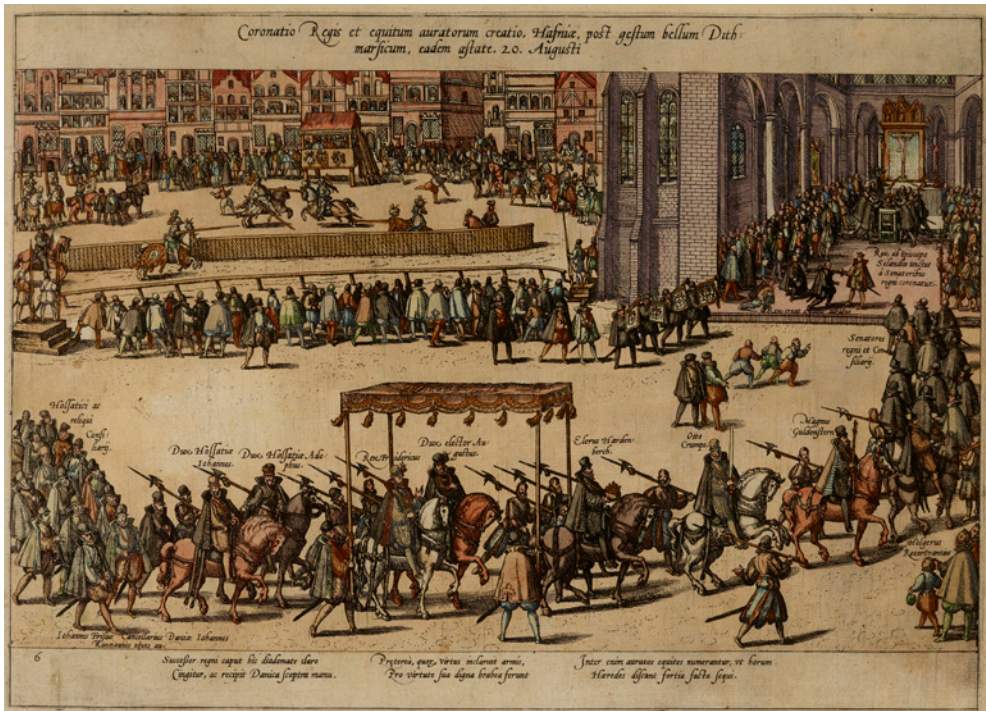
Selvom den egentlig kongekroning først skulle foregå 20. august, ankom de officielle gæster drypvist fra først på måneden ført an af enkedronning Dorothea og Frederik 2.s onkler Hans og Adolf. Nogle dage senere, 7. august, ankom Frederiks søster Anna med sin mand kurfyrste August af Sachsen med skib fra Rostock. Med sig havde de ifølge Reravius et følge på 700 ryttere, og da de gik i land på Amager, red Frederik og rigsrådet ud for at byde de fornemme gæster velkommen. Hvis kurfyrsten vitterligt gik i land ved Dragør, som Reravius angiver, skulle den fornemme gæst og hans vært samt deres følge først krydse Amager og siden sejles

30 Digtet titel er i forkortet udgave: *Stormectigste Hoybaarne Forstis oc Herris, Her Frederich den Andens ... oc Stormectige Hoybaarne Forstindis Frue Sophia ... Kronings oc Brollups Historie ... paa Danske Rim bescreffuet aff Rasmus Hansson Rerauius. Prentet af L. Benedicht. Kbh. 1574. 8°.* Her anvendes en digitaliseret udgave af værket tilgået via Det Kongelige Bibliotek/ Early European Books: <https://www.proquest.com/eebgeo/docview/2090320845/pageLevelImage/E02687BDF61E402FPQ/43?accountid=132522&imgSeq=10>. Da værkets angivelser af sidetal er noget forvirrende, refereres til sidetal (dvs. scan-nummer) i den anvendte digitaliserede udgave.

31 Skovgaard-Petersen 1991, s. 14.

32 Om de kildekritiske udfordringer, se Watanabe-O’ Kelly 2014.

33 Zeeberg 2019; Wade 1996, s. 22 note 33.

Scener fra Frederik 2.s kroningsfest i august 1559, som kunstneren forestillede sig dem efter kongens død. Kobberstik af Caspar Ens (Lorchensis), *Rerum Danicarum Friderico II*, Frankfurt 1593. Foto: Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel.

det sidste stykke for at nå Københavns Slot, hvor kurfyrsten og hans hustru nok var indlogeret. Kongen og hans gæster ankom således til byen/slottet via havnen, hvor de bl.a. passerede flådeværftet på Bremerholmen, der var en del af byens samlede befæstning og derfor spillede en rolle i den kakofoniske markering af kurfyrsten ankomst.³⁴

Da Frederik sammen med kurfyrsten nærmede sig byen hen på aftenen, givetvis efter mørkets frembrud, blev de budt velkommen af et intenst, iscenesat lydunivers: paukerne (trommer) buldrede, trompeterne gjaldede og kanoner på skibe i havnen saluterede. Reravius opremser navnene på i alt 18 skibe i havnen, der alle affyrede kanonerne. Også kanoner fra byens landbefæstning, der i det tidlige 1500-tal blev opgraderet med bl.a. forsvarstårne,³⁵ bidrog til at hilse kurfyrsten velkommen. Sammenholdt må der have været tale om hundredvis af salutter, der bragede over byen, og hvis ildglimt lyste op på himmelen.³⁶ Reravius beretter, at seancen varede mindst en time, hvor: "De skød, at jorden hun bævede ved/ Der faldt og vindver af husene ned",³⁷ og sidestiller den sensoriske oplevelse

34 Fabricius 2017, s. 100.

35 Fabricius 2017, s. 119; Jensen 2011.

36 Grønder-Hansen 2013, s. 78.

37 Reravius, scan 42–47. Citatet scan 46.

med lyn og torden: en af de højeste lyde målt i decibel et før-moderne menneske nogensinde ville opleve.³⁸ Kanonskud såvel som trompeter, trommer og andre militære instrumenter var ikke uvante lyde i København eller for den sags skyld andre fæstningsbyer i renæssancen. Kanoner blev f.eks. affyret, når skibe forlod havnen eller passerede forbi byen.³⁹ Med andre ord anvendtes både kanoner og instrumenter kommunikativt i en lang række hverdagssituationer. Dog ikke med samme intensitet og varighed som under kroningen. Noget der synes at komme til udtryk ved Reravius' udfoldelse af intens kanonsalutering i hans beskrivelse af dronning Sofies kroning 21. juli 1572:

”Der beffuede Jord oc Husene ved, / Oc stene aff tagene fulde da ned, / Glas-
set falt vd aff Vinduffue ocsaa, / Dørrene ned paa gulffuet da laa. / Hestene
sprunge de skrøde oc rende, / Stor lyst oc glæde vaar der for hende“.⁴⁰

Reravius maleriske beretninger skal tages med et gran salt, men det forekommer ikke usandsynligt, at heste – og for den sags skyld andre dyr samt sikkert også mindre børn – rundt omkring i København gik i panik under usædvanligt intense affyringer af byens og flådens kanoner. Hestenes ”skrøde” og lyden af andre dyr i panik samt givetvis også barnegråd er eksempler på lyde, som var indirekte forårsaget af den kakofoniske velkomst af kurfyrsten, og de kan derfor ansues som indirekte auditive markeringer af kongens magt, der f.eks. qua lyden af skræmte dyr eller børn gled fra det offentlige rum og ind i den private sfære. Uanset hvor og hvordan indtoget i byen præcist foregik, har alle i byen oplevet et intenst lydunivers bestående af sammenblandende lyde, som individuelt havde en meget høj decibelstyrke, og som samlet set udgjorde en kakofoni. Intensiteten var størst i området omkring havnen, hvor kanoner på både skibe og den kystnære befæstning, f.eks. på Bremerholm, salutede i kor. Lyden var mindre intens længere væk fra havnen, f.eks. i kvarterne omkring Vor Frue Kirke, idet byens bygningsmasse brød lydbølgerne fra havneområdet. Til gengæld har kanoner i befæstningstårne i tilknytning til andre dele af byen, f.eks. kvarteret omkring Vor Frue, lydt mere intenst i deres nærmiljø end i andre dele af byen. Med andre ord skabte den auditive markering af kurfyrstens ankomst ét samlet urbant lydunivers, som alle byens borgere blev inkluderet i. Man kunne simpelthen ikke undslippe dette konstruerede lydunivers, som dels manifesterede, at fornemme gæster var ankommet til byen, og dels at en kongekroning stod for døren. Også for de af byens indbyggere som ikke visuelt oplevede kurfyrstens indtog i København. De konstruerede lyduniverser ved kurfyrstens indtog slog toner an, der klingede gennem hele kroningsfesten: alle i København blev inkluderet i begivenheden, hvis ikke

38 Smith 1999, s. 49.

39 Heinsen 2017.

40 Reravius, scan 177; Lundgreen-Nielsen 2006, s. 8.

visuelt så i hvert fald auditivt. Evnen til at overdøve praktisk talt alle andre lyde i byen var et potent symbol på kongens styrke og formåen.⁴¹

Processionen til Vor Frue Kirke

Selve kroningsritualet fandt sted 20. august i Vor Frue Kirke. Kongen og de mest betydningsfulde gæster gik i procession fra Københavns Slot til Vor Frue Kirke via gader udsmykket med bl.a. blomster og grønne grene.⁴² Det er uklart, hvilken vej kroningsoptoget fulgte gennem København. Først bevægede processionen sig selvfølgelig over Højbro, der forbandt Slotsholmen med byen, og efter at have krydset broen bevægede optoget sig nok via Gammel Strand hen til Rådhusstræde, som man fulgte op til Gammeltorv, og efter at have passeret torvet nåede procession Vor Frue Kirke. Kroningsoptoget kan have fulgt andre ruter, men vejen over Amagertorv forekommer at være den mest oplagte. Hvis det var den rute man valgte, var processionen 'omringet' af bebyggelse hele vejen fra slottet til kirken, noget der selvfølgelig har haft betydning for optogets auditive karakter og folks perception heraf. I midten af 1500-tallet fik København stadig flere stenbygninger i flere stokværk, og især denne del af byens materialitet bidrog til de lyduniverser, som processionen genererede.

Ifølge Reravius førte seks trompetere og to trommeslagere an i processionen. Umiddelbart efter musikerne kom medlemmer af den danske og holstenske adel til fods. Dernæst fulgte et musikkorps til hest, der bestod af ni trompeter og to "Kedel Trommer", som blev efterfulgt af to kongelige herolder. Efter herolderne fulgte en gruppe af rigets førende mænd med de kongelige regaler: Eiler Hardenberg bar en kongekrone af guld, Otte Krumpen et gyldent sværd, Mogens Gyldenstjerne et skinnende scepter og endelig bar Holger Ottesen Rosenkrantz rigsæblet. Umiddelbart herefter kom hovedpersonen: Frederik 2. Han sad på en prægtig hest og var flankeret af 40 soldater til fods. Efter kongen fulgte de mest fornemme gæster, som også var til hest. Blandt disse var kongens to yngre brødre, hertug Magnus af Øsel og hertug Hans den Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborg, den franske konges udsendinge og kurfyrste August af Saksen. Herefter fulgte en vogn med enkedronning Dorothea og hendes døtre kurfyrstinde Anna og Dorothea, der senere blev hertuginde af Braunschweig-Lüneburg. På hver side af vognen gik fire danske adelsmænd, og bag vognen red tre rigsråder. Efter dem fulgte vogne med dronningens hofsinder, og sidst i processionen gik et ikke angivet antal af "Frøer og Jomfruer frem Aff Danmarckis Adel".⁴³ Et konservativt bud på størrelsen af kroningsoptoget er på baggrund af Reravius' fremstilling, at det bestod af mindst 100 personer, mere end 20 heste og adskillige vogne. Til sammenligning bestod

41 Garrioch 2003, s. 14.

42 Reravius, scan 49.

43 Reravius, scan 49-54.

kongens ligtog i Roskilde 5. juni 1588 af flere hundrede personer.⁴⁴ Uanset det præcise antal af mennesker osv. må kroningsoptøget have strakt sig over mindst et par hundrede meter, givetvis længere endnu. Alt var selvfølgelig nøje orkestret. Det gælder f.eks. deltagernes tøj og placering i processionen, der afspejlede social og politisk status.⁴⁵ Ligeledes må man have overvejet de auditive elementer. Musikerne i front sørgede i hvert fald for, at man i de snævre gader i 1500-tallets København kunne høre kroningsoptøget, før man kunne se det. Processionen manifesterede sig med andre ord i første omgang auditivt i byrummet, og først senere fik folk visuel kontakt med optøget. Herved etableredes lyduniverser langs med ruten gennem byen, hvori man først hørte og siden så optøget. Ved processionens ankomst til Vor Frue Kirke begyndte det egentlige kroningsritual, den samlede kroningsfests højtidelige omdrejningspunkt.

Kroningsritualet i Vor Frue Kirke

Frem til Københavns brand i 1728 var Vor Frue en gotisk kirke fra det tidlige 1300-tal. Kirken var bygget i teglsten og var ca. 70 m lang og ca. 23 m. bred. Den havde i 1550'erne grundlæggende samme arkitektoniske udtryk som i middelalderen, men kirkens fysiske rammer var dog tilpasset den lutherske kirkeordning, f.eks. var sidekapellerne blevet inkluderet i gulvarealet. Sommeren 1555 gennemgik kirken en større renovering, og i 1559 foretog man reparationer på tårn og spir.⁴⁶ Givetvis udførtes dette arbejde før kroningen samme år, sådan at kirken fremstod nyrenoveret til begivenheden. På denne tid blev kirken også udstyret med en ny klokke, da kirkeværge Laurids Madsen skænkede kirken en klokke til en værdi af 1010 mark. Den nye klokke vejede over 800 kg. og var en blandt flere klokker i kirketårnet.⁴⁷ Som kirkens ydre blev også kirkerummet udsmykket. Ifølge Reravius dekorerede man bl.a. koret med kostbart stof, og i hver side af koret opsattes stolerækker til de fornemme gæster. Centralt i koret placeredes to stole. Den ene skulle kongen sidde i, når han entrede kirken som kommende konge, og når han var blevet salvet og kronet, skulle han sidde i den anden stol. De to stole kan således ses som materielle udtryk for den transformation, kongen gennemgik under ritualet.

Kroningsritualet indledtes ved, at de fire rigsråder med rigets regalia gik ind i kirken, hvor de placerede regaliaerne på alteret. Efter dem fulgte kongen, der tog plads i en af de fornemme stole i koret. Kirken var stuvende fuld men må have været præget af en højtidelig og stille stemning. De fleste kunne derfor givetvis

44 Vellev 2019, s. 21.

45 Watanabe-O' Kelly 2014, s. 151.

46 *Danmarks Kirker, København (I)*, s. 12, 26–27.

47 *Danmarks Kirker, København (I)*, s. 49. Det kan ikke udelukkes, at Laurids Madsen først skænkede klokken i år 1560, men det forekommer oplagt, at den nye klokke blev doneret i forbindelse med kroningen.

høre, da ordinator biskop Niels Palladius af Skåne begyndte sin tale til menigheden. Den skånske biskop understregede indledningsvis vigtigheden af, at ritualet ville foregå på dansk:

”Wi ville vort Danske maal bruge oc saa/At Rigens indbyggere kunde forstaa/hvad denne her kroning hun haffuer at sætte/Thi bruge wi Dansk tungemaal met rette/Latine eller andet wi bruge en maa/Som Menige mand icke kand forstaa.”⁴⁸

Denne sproglige bevidsthed udsprang af flere forhold. For det første henviste biskop Paladius her til reformationen, der jo i Danmark var blevet gennemført af Frederiks far Christian 3., og det medfølgende opgør med latin som kirkens dominerende sprog. Nok talte man også dansk i den før-reformatoriske kirke, f.eks. foregik prædiken på folkesprog i middelalderkirken, men dansk blev opgraderet med kirkeordinansen 1537, der dog var forfattet på latin og først blev oversat til dansk i 1539. Palladius’ udsagn viser imidlertid også det talte ords status under ritualet. Det væsentlige var at få kommunikeret ritualets budskaber til de dansktalende i kirken. Vigtigheden af, at man talte dansk, understreges også i *Enn kort form och skick...*, som sågar rummer en beklagelse til de gæster, der ikke forstod dansk.⁴⁹ Med valget af dansk kunne de fleste i kirken forstå biskoppen, når han under kroningsritualet talte i kirken. Flere gange henvendte han sig til hele forsamlingen, andre gange talte han direkte til kongen eller distinkte grupper som adel eller almue. Det var ikke kun biskoppen men også kongen selv, medlemmer af rigsrådet og andre gejstlige, der talte under ritualet, og når man havde ordet, var det vigtigt at tale højt. Hofpræsten Niels Kolding talte ifølge Reravius ”met høj røst”, da han fik ordet,⁵⁰ og ligeså sørgede biskop Palladius for at fremsige fadervor med ”høj røst” senere i ritualet.⁵¹ Sidstnævnte beskrives også i *Enn kort form och skick...*⁵² Et tredje eksempel på vigtigheden af, at de centrale aktører talte højt, var kongen selv. Umiddelbart efter sin kroning og salving rejste han sig foran alteret, og med kongesværdet i højre hånd læste han ”Den dags Evangelium / met høj røst”.⁵³ Det talte ord stod således helt centralt i kroningsritualet, og det var vigtigt, at de aktive deltagere talte højt og tydeligt dansk. Rent praktisk skulle det være muligt for de dansktalende i kirken at høre og forstå hvad, der blev sagt under ritualet. Men der lå også et dybere symbolsk lag til grund for de hævede stemmer. Ved at tale højt i den ellers stille forsamling betonedes højtidelighed og

48 Reravius, scan 55–57. Citat scan 57.

49 Bruun 1868–69, s. 146.

50 Reravius, scan 67.

51 Reravius, scan 69.

52 Bruun 1868–69, s. 149.

53 Reravius, scan 130.

autoritet, hvilket yderligere understregede betydningen af såvel rituallet som helhed som dets enkelte dele. Et andet auditivt element i kroningsritualet var korsang. Umiddelbart efter kongen havde afsagt sin kongelige ed, fulgte en kortfattet oplæsning af en kollekt (bøn fra alteret), som blev efterfulgt af korsang: to drenge indledte og blev svaret af et større kor, som så igen blev afløst af biskop Palladius, som sang solo, før de to drenge sang bønnen til ende.⁵⁴ Korsang fyldte igen kirken umiddelbart efter, kongen var blevet tildelt de kongelige regalier, og medlemmer af rigsrådet førte ham til kongestolen, dvs. den ene af de nævnte stole i koret.⁵⁵ Rituallet blev også afsluttet med korsang: først sang koret, derefter sang ordinator Niels Paladius igen solo, efter ham overtog rituallets to andre præster, og efter dem sang koret sangen til ende.⁵⁶ Såvel korsangen som andre dele af rituallet var akkompagneret af musik. Kirkeorglet spillede eksempelvis, ”met spil som lystigt vaar paa at høre”, mens kongen af udvalgte medlemmer af rigsrådet blev ført frem til alteret, da han skulle aflægge kongeeden.⁵⁷

Den store gotiske hovedkirke i København havde som alle middelalderlige kirkerum en arkitektonisk udformning, der understøttede akustisk brug af kirkerummet i form af sang og præstens ord til menigheden. Fra den mindste landsbykirke til de største bispekirker resonerede præsters og menighedens ord og sang i kirkerummet, der herved transformeredes til ceremonielle lyduniverser, som bl.a. bidrog til religiøs identitet.⁵⁸ Via kroningsritualet smeltede det religiøse på sensorisk vis sammen med den verdslige fyrstemagt.⁵⁹ Rituallet transformerede kirkerummet til et samlet højtideligt og symbolsk lydunivers, hvori det talte ord, sang og kirkeorglet spillede en afgørende rolle, og den nye konges magt blev betonet.

Processionen tilbage til slottet

Rituallet i Vor Frue sluttede med, at Frederik 2. forlod kirken med kronen på hovedet, sværdet hængende ved siden og sceptret i højre hånd. Rigsæblet blev igen båret af Holger Ottesen Rosenkrantz, da kongen skulle have en hånd fri, sådan at han kunne ride tilbage til slottet.⁶⁰ Da kongen trådte ud af kirken, begyndte et sandt lydinferno: alle byens kirkeklokker begyndte at ringe, kanoner på byens forsvarsværk og på flådens skibe saluterede og trompeterne gjaldede. Øjeblikket, hvor Frederik kom ud fra Vor Frue Kirke og entrede det offentlige byrum som kronet og salvet konge, var endnu et auditivt højdepunkt i det samlede kronings-

54 Reravius, scan 78–79.

55 Reravius, scan 111–114.

56 Reravius, scan 129.

57 Reravius, scan 71.

58 Jørgensen 2015; Andersen 2020.

59 Olden-Jørgensen 2001.

60 Bruun 1868–69, s. 150f.

kompleks. Igen blev hele København omdannet til et samlet lydunivers, som ingen i byen kunne overhøre.

Kongen red nu igen centralt placeret i processionen tilbage til Københavns Slot. I den forbindelse beskrev Reravius det folkemylder, som var en del af denne såvel som andre offentlige dele af kroningen rundt omkring i København, og som udgjorde et signifikant auditivt element i de forskellige lyduniverser langs optogets rute. På tendentiøs vis fremhæver Reravius folkets begejstring, og også her må man tage sine kildekritiske forbehold. Eksempelvis er det vel tvivlsomt, at ”Mand mange steds tag aff husene brød/oc hoffuederne ud mellem lecturerne flød”.⁶¹ Trods flere af sådanne problematiske eksempler i Reravius’ tekst kan der ikke herske tvivl om koncentrationen af mennesker langs kroningsoptogets rute til og fra kirken. Som andre fyrsteprocessioner i Europa var også Frederik 2.s kroningsoptog et tilløbsstykke.⁶² Folk fra alle byens sociale grupper har oplevet optoget visuelt og som allerede anvist især auditivt. Da processionen under stor jubel havde bevæget sig gennem byen og krydsede Højbro over til slottet, saluterede kanonerne endnu engang. I det øjeblik kongen og hans nærmeste red ind på slottet, havde en fyrværker forberedt en larmende velkomst i form af en ildsprudende drage. Ifølge Poul Grinder-Hansen var der tale om et fyrværkeri uden sidestykke i 1500-tallets Danmark,⁶³ og Reravius var også meget imponeret: ”Saa megen ild ud aff hannem mon gaa/At hver mand undrede som det saa”. Selv om Reravius ikke eksplicit beskriver den auditive dimension af dette afsluttende indslag i processionen, kan der næppe være tvivl om, at fyrværkeriet har buldret og braget over København. Præcis som det var tilfældet med saluteringer og klokke-ringning etablerede også drage-fyrværkeriet et fælles lydunivers på tværs af byen.

Fest på slottet og i byen

Da processionen var ankommet til Københavns Slot, blev den budt velkommen af musikanter, og hermed indledtes den store festmiddag på slottet, hvor det kun var de fornemme gæster, der deltog. Under festen blev gæsterne underholdt af musikanter, der spillede guitar, harpe, basun og mange andre instrumenter. De spillede, så ”Det vaar stor lyst at høre der paa”, beretter Reravius, selv om han ikke selv deltog i festmiddagen. Det forhindrede ham dog ikke i at fortælle ganske detaljeret om festen på slottet, de imponerende (skue)retter, vine og underholdning.⁶⁴ Givetvis har man ved Gammel Strand og i andre dele af byen nær slottet kunnet høre festlighederne på Københavns Slot – eller dele heraf.⁶⁵ Generelt må

61 Reravius, scan 140.

62 Muir 1997, s. 259.

63 Grinder-Hansen 2013, s. 81.

64 Reravius, scan 140–142. Citat scan 141.

65 Bech 1963, s. 327.

Kobberstik af Paukeslagere og trompetere fra Frederik 2.s musikkorps, som gik med i kongens ligtog i Roskilde 5. juni 1588. Modsat i kroningsoptoget næsten 30 år tidligere spillede musikanterne ikke på deres instrumenter under begravelsesoptoget. Kobberstik fra Hogenbergs og Novellanus' 21 kobberstik af ligtoget. Foto: Jens Vellew (2019), Aarhus Universitetsforlag.

lydene fra den kongelige fest dog være overdøvet af de festligheder, der samtidig foregik rundt omkring i byen.

Ifølge Reravius var der forberedt festmiddag med rigeligt af mad og drikke til de adelige, der ikke deltog i festen på slottet men spiste og drak et sted i byen. Også tjenerne for kongens gæster blev bespist med fornemme retter samt rigeligt øl og vin. Byens mere jævne indbyggere deltog også i festlighederne: "I Borgere hus hørde mand oc saa / At alting monne saa lystig til gaa".⁶⁶ Alle fik rigeligt med øl, og i takt med at øllet gled ned, gik decibelniveauet uden tvivl op.⁶⁷ Der kan næppe herske tvivl om, at man hørte mange flere tegn på festligheder rundt omkring i København, end man plejede. At der var en anden mere løssluppen stemning i byen end ellers, indikeres måske indirekte ved Niels Palladius prædiken under kroningsritualet tidligere på dagen. Biskoppen formanede her, at man som en god kristen generelt burde udvise mådehold, men lige netop i forbindelse med kroningsfesten havde biskoppen forståelse for, at man skulle more sig i en mere løssluppen stemning.⁶⁸ Mange steder i den overfyldte by markeredes kroningen af Frederik 2. på festlig vis, og festlighederne må være fortsat ud på aftenen og ind i nattetimerne. Auditivt repræsenterede festligheder et signifikant brud med de lyduniverser, som ellers karakteriserede de forskellige byrum. Mænd og kvinder fra vidt forskellige sociale

66 Reravius, scan 143.

67 Andersen 2020, s. 495.

68 Reravius, scan 60-62.

lag, der deltog i festlighederne, har generelt opfattet lyden af berusede mennesker, klingende glas, sang, dans og musik som noget positivt. De folk, som ikke var en del heraf men alligevel befandt sig i nærheden af festligheder, f.eks. fordi de foregik i byrum nær deres bolig, var tvunget til at høre herpå. For dem medførte aftenens og nattens udskejelser uønskede lyde, som de ikke kunne slip fri af, dvs. støj. Uanset om man opfattede festlighederne rundt omkring i København positivt eller negativt, var lyden heraf endnu en auditiv manifestering af kroningen.

Kroningsfestens ridderspil: "Det vaar stor lyst at høre der paa"

I renæssancen var ridderspil et fast og meget populært indslag i fyrstelige fester – både blandt fyrster og adelige og i lavere sociale lag.⁶⁹ Under Frederik 2.s kroningsfest afvikledes flere ridderspil: på Amagertorv 22. og 23. august, på Gammeltorv 24. august og endelig 25. august på Københavns Slot. Ridderspillene på byens torvepladser var offentlige tilløbsstykker, mens de sidste på slottet var forbeholdt kongen og kroningens officielle gæster. Her skal vi fokusere på Reravius' fremstilling af ridderspillene på Gammeltorv.

Gammeltorv havde siden omkring år 1200 været det centrale torv i København.⁷⁰ Torvets fysiske udlægning, dvs. overfladearealet, forblev grundlæggende set det samme i århundreder, mens byen omkring torvet løbende forandrede sig. I tiden umiddelbart efter 1475 opførtes byens rådhus på sydsiden af torvet. Der var tale om en ganske stor bygning, der målte ca. 12 x 31 meter. Rådhuset var i to stokværk og hvilede på fem stenpiller, der stod ned i en kælder med 12 hvælv.⁷¹ Rådhuset var således en anseelig bygning og indtog en særstatus på torvet. Bygningerne, der omkransede torvet, blev for en stor dels vedkommende opkøbt af adelen i 1400-tallet, hvorfor husene fra da af fik et arkitektonisk udtryk, der var passende for adelige. Flere huse var bygget i sten og i to stokværk, men man fandt stadig også lerklinede huse.⁷² Gammeltorv udgjorde et afgrænset fysisk rum i byen, og de fysiske rammer havde betydning for den sensoriske oplevelse af ridderspillene. De fysiske rammer bidrog til resonans, idet de omkringliggende huse indkapslede de lyde, der opstod på torvet, f.eks. i forbindelse med ridderspillene. Under forberedelsen til ridderspillene på Gammeltorv blev en del af torvets stenbelægning fjernet og erstattet med sand, sådan at man fik etableret en bane, hvor ridderspillene skulle foregå. Man optog 930 vognlæs sten fra torvet, som blev erstattet af 817 vognlæs sand, og da kroningsfesten var slut, arbejdede fem brolæggere i fem uger på at reetablere torvets stenbelægning.⁷³ Til sammenligning 'nøjedes' man på Amagertorv med at

69 Wade 1996. Inspireret af Kasper Steinfeldt Tipsmarks forskning anvendes betegnelsen "ridderespil" fremfor andre betegnelser som ridderturnering eller ridderdyst, se Tipsmark 2020.

70 Fabricius 2017, s. 38.

71 Krønggaard og Poulsen 2016, s. 410.

72 Kjær 2008.

73 Bech 1963, s. 327f.

sprede halm ud på torvet som underlag for de ridderspil, der afvikledes her.⁷⁴ Reravius fortæller om forberedelsen af Gammeltorv, at der også opførtes midlertidige trækonstruktioner. En overdækket tribune, hvor særligt fornemme gæster kunne overvære begivenheden, og et plankeværk omkring banen. I midten af banen byggede man en *baille/balg*, dvs. en barriere af træ, som dystende riddere skulle ride på hver sin side af.⁷⁵ At ridderspillene på Gammeltorv var en ganske særlig begivenhed, som kongemagten investerede store ressourcer i, må have stået klart for alle og enhver i løbet af juli og august 1559. Arbejdet med at klargøre torvet, ikke mindst arbejdet med at fjerne og transportere sten fra torvet, har vanskeliggjort de almindelige aktiviteter på torvet. Selv om man ikke kunne se arbejdet, kunne folk i huse og handelsboder på torvet eller i nærved liggende gader og stræder høre lyden af hakker, skovle, vogne osv. under klargøringen af torvet.

Kongen og flere af hans gæster, heriblandt kurfyrsten af Sachsen, deltog personligt i ridderspillene. Sammen med de andre deltagere red de i samlet flok mod torvet, hvor deres ankomst blev markeret af musikanter: ”Trommeterne vaare oc alle da der/ De blæste da Larem/ Her her / her her.”⁷⁶ Ved ankomsten blev deltagerne præsenteret af herolder, som forklarede tilskuerne hvilke riddere, der skulle dyste mod hinanden i *balgrenden*, dvs. dystløb, hvor kombattanterne red mod hinanden med lanser med håbet om enten at bryde lanser eller støde modstanderen af hesten. Ifølge Reravius var dette en sanselig og intens oplevelse:

”De brøde de stager at styckerne fløue/
I værit vel mange faffne op høffue/
Naar de gick sønder da spraget det saa/
Det vaar stor lyst at høre der paa.”⁷⁷

I sin maleriske beskrivelse af ridderspillene på Gammeltorv nævner Reravius ikke meget om publikums reaktioner. Men af hans beskrivelse af de forudgående ridderspil på Amagertorv fremgår det, at de var et tilløbsstykke, som mange i byen uanset social stand ønskede at opleve. Folk stod på torvet, i vinduer samt døråbninger og ”En part brød tag aff husene ned / At de kunde see det Ryttere Spil”.⁷⁸ Sidstnævnte er måske endnu en tendentiøs overdrivelse, men der kan ikke herske tvivl om, at ridderspillene tiltrak et stort publikum,⁷⁹ der via begejstrede eller gysende udbrud udgjorde et betydeligt element i de lyduniverser, ridderspillene genererede.

74 Reravius, scan 144.

75 Tipsmark 2020, s. 24.

76 Reravius, scan 148.

77 Reravius, scan 149.

78 Reravius, scan 145.

79 Wade 1996, s. 18.

Ridderspillene på Gammeltorv (og Amagertorv) var ikke kun underholdning for kongen og de inviterede fyrster og adelsmænd. Begivenheden udgjorde et større kulturelt og politisk forum, hvor kongen og kroningens officielle gæster iscenesatte sig selv.⁸⁰ Lyden af dystende riddere (galoperende heste, råbende krigere, splintrende lanser og klingende sværd), trompetfanfarer og publikums redaktioner konstruerede tilsammen relativt afgrænsede lyduniverser, der i nogen udstrækning var defineret af torvepladsernes fysiske afgrænsning i form af bygningsmassen omkring Gammeltorv. Som processionerne 20. august var ridderspillene på Gammeltorv således et eksempel på, at kongemagten overtog og transformerede afgrænsede byrum, hvori kongens magt kunne udtrykkes, bl.a. via de nævnte auditive virkemidler.

Afslutningen med et brag

Fredag d. 25. august afholdtes endnu engang ridderspil, denne gang på Københavns Slot. Disse havde dog ikke i samme grad en offentlig karakter, da publikum som nævnt ovenfor udoover kongen udgjordes af kroningens officielle gæster. Ædle krigere dystede i fægtekunsten ("Fect Skole") med bl.a. spyd og sværd, så blodet flød. En part led nederlag, og en anden sejrede og fik udbetalt en pengepræmie.⁸¹ Trods en større renovering i perioden 1552-1555, hvor man havde nedtonet de forsvarsmæssige dele, havde Københavns Slot stadig en middelalderlig karakter. Fægtekampene fandt sted i slotsgården, der var cirkulær og omkranset af bygninger i mindst tre etager opført af sten og bindingsværk: denne materielle ramme må i endnu højere grad, end det havde været tilfældet på Gammeltorv og Amagertorv, have skabt et rum for resonans.⁸² Fægtekampene på slottet markerede begyndelsen på enden af Frederik 2.s kroningsfest, og de fremmede fyrster begyndte nu at forberede sig på hjemrejsen. Ifølge Reravius fulgte kongen sine gæster på vej, og idet de drog ud ad København, begyndte endnu et lydinferno: "Der de droge ud aff Kiøbenhaffns by / Gick atter de store Skyt aff paa ny".⁸³ Flådens og befæstningens kanoner saluterede og blev denne gang akkompagneret af fyrværkeri, og igen beskriver Reravius begivenheden som en sensorisk oplevelse:

"Det buldret oc stormede saare der ved /
Lige som all Byen skuld faldet strax ned.
Tilforn vaar ingen tid skøt saa hart /
Som nu i disse her Førsters hiemfart."⁸⁴

80 Tipsmark 2020.

81 Reravius, scan 151.

82 Lund 1987, s. 23-28.

83 Reravius, scan 152.

84 Reravius, scan 154.

Som man havde markeret kurfyrste August af Saksens ankomst og varslet den forestående kroning omtrent tre uger forinden ved at transformere hele København til ét lydunivers, som ingen havde mulighed for at overhøre, afsluttede man nu kroningsfesten på samme kakofoniske vis.

Afslutning

Frederik 2.s kroning i København i august 1559 satte residensstaden på den anden ende. Ifølge Rasmus Hansen Reravius' tendentiøse fremstilling – men også andre kilder – summede byen af liv og aktiviteter relateret til kroningen før, under og efter begivenheden. Under hele forløbet påvirkede kroningen byen via en række aktiviteter, der transformererede den traditionelle auditive rytme. Ofte kunne københavnernes ikke umiddelbart se disse aktiviteter, men de kunne høre dem. Klargøringen og reparationen af brolægningen på Gammeltorv samt restaureringsarbejdet på Vor Frue er eksempler på, at lydene af kroningen indflettedes i byens lyduniverser på så kraftfulde måder, at alle, der færdedes i nærheden, kunne høre lyde fra dette arbejde. Det var dog primært i tilknytning til kroningsfestens teatraliske kulminationer, at begivenheden manifesterede sig auditivt. En bred vifte af kraftfulde elementer blev bevidst anvendt til at konstruere lyduniverser, der manifesterede den nye konges magt. Via auditive virkemidler som klokkeringning, kanonsalutter og fyrværkeri erobrede man byens sociale og fysiske rum og deres sædvanlige lyduniverser. Den intense saluttering som bød kurfyrsten af Sachsen velkommen til residensstaden og kombinationen af kanonsaluttering og festfyrværkeri under kroningsfestens afslutning er blot to eksempler på, hvordan man bevidst konstruerede ét fælles lydunivers på tværs af København. Ingen kunne lukke ørerne for kongens kakofoniske kroning, selv indendørs i københavnernes hjem, dvs. den mest private sfære, kunne man ikke undgå at høre de elementer af kroningsfesten, som nåede det højeste decibelniveau. Disse lyde var langt højere, end de lyde byens borgere ellers hørte til hverdag. Høj som lav kendte selvfølgelig til lyden af kanoner og kirkeklokker, men den markante og bevidste måde, hvorpå disse intense lyde blev orkestret, var usædvanlig for indbyggerne i 1500-tallets København. Når disse og andre auditive markeringer af kongens kroning erobrede byens daglige lyduniverser, må det have gjort et stort indtryk på københavnernes. Folk kunne ikke slippe fri af disse auditive dele af kroningsfesten og blev herigennem mindet om den nye konges magt over byen – og i samfundet generelt.

Litteratur

- Andersen, Kasper H. 2020: "Hvis man spidsede ører. Lyduniverser på land og i by i middelalderens Danmark". Mikkel Leth Jespersen og Mikkel Thelle (red.): *Land og by på tværs. Festskrift til Bjørn Poulsen*. Aarhus Universitetsforlag, s. 489-516.
- Bailey, Peter 1996: "Breaking the Sound Barrier: A Historian Listens to Noise". *Body and Society*, vol. 2, issue 2, s. 49-66. DOI: 10.1177/1357034x96002002003.
- Balaÿ, Olivier 2016: "The Soundscape of a City in the Nineteenth Century". Ian Biddle og Kirsten Gibson (red.): *Cultural Histories of Noise: Sound and Listening in Europe, 1300-1918*, s. 221-235. DOI: 10.4324/9781315575308-22.
- Bech, Svend Cedergreen 1963: *Danmarks Historie bind 6. Reformation og Renæssance 1536-1596*. John Danstrup og Hal Koch (red.). Politikens Forlag.
- Bruun, Chr. 1868-1869 (red.): "Kong Frederik den Andens Kronings og Salvings Akt, den 20de August 1559, og Ceremoniellet for Dronning Sophies Kroning og Salving den 21de Juli 1572." *Danmarks Samlinger. Fjerde Bind*. Forlag af den Gyldendalske Boghandel, s. 143-192.
- Danmarks Kirker, København* (I) 1945-88. Nationalmuseet, København.
- Fabricius, Hanne 2017: *Gader og mennesker i middelalderens og renæssancens København*. Forlaget Tyra.
- Fink-Jensen, Morten 2010: "Tycho Brahes supernova i 1572 set med samtidens øjne. Religiøse og astronomiske tolkninger hos Georg Busch og Rasmus Hansen Reravius". *Fund og Forskning*, bind 49, s. 57-82.
- Fleischer, Jens 2014: "Danske kongegrave i et europæisk perspektiv". Karin Kryger (red.): *Danske kongegrave I*. Museum Tusulanums Forlag, s. 19-53.
- Garrioch, David 2003: "Sounds of the City: the soundscape of early modern European towns". *Urban History*, vol. 30, issue 1, s. 5-25. DOI: 10.1017/s0963926803001019.
- Grinder-Hansen, Poul 2013: *Frederik 2. Danmarks renæssancekonge*. Gyldendal.
- Heinsen, Johan 2017: *Mutiny in the Danish Atlantic World: Convicts, sailors and a dissonant empire*, Bloomsbury Academic. DOI: <http://dx.doi.org/10.5040/9781350027381>.
- Jensen, Jane Jark 2011: "Københavns befæstning og orlogsværftet på Bremerholm". Søren Bitsch Christensen (red.): *Renæssancens befæstede byer. Danske bystudier 5*, Aarhus Universitetsforlag, s. 195-216.
- Jørgensen, Hans Henrik Lohfert 2015: "Into the Saturated Sensorium. Introducing the Principles of Perception and Mediation in the Middle Ages". Hans Henrik Lohfert Jørgensen, Henning Laugerud og Laura Katrine

- Skinnebach (red.): *The Saturated Sensorium. Principles of Perception and Mediation in the Middle Ages*, Aarhus Universitetsforlag, s. 9-23.
- Kjær, Lars 2008: *Københavns sociale topografi mellem 1400 og 1499*. København Universitet, upubliceret kandidatspeciale.
- Kristensen, Hans Krongaard og Poulsen, Bjørn 2016: *Danmarks byer i middelalderen*. Aarhus Universitetsforlag.
- Lund, Hakon 1987: *København før og nu – og aldrig. Bind 1. Slotsholmen*. Palle Fogtal 1987.
- Meyer, Frank 2015: "Gjennom lydturen! Internasjonal forskning om historiske klangunivers og lyden i historien". Norsk Historisk Tidsskrift. Bind 94, s. 357-382. DOI:10.18261/issn1504-2944-2015-03-02.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2001: "Historien om et ritual – De danske kongekroninger fra Christian III (1537) til Christian IV (1596)". *Transfiguration*, 3. årgang, nr. 1, s. 83-99.
- Ramsing, H. U. 1940: *Københavns Historie og Topografi i Middelalderen*. Bind 1, København.
- Rørdaam, Holger F. 1891-1893: "Rasmus Hansen Reravius". *Kirkehistorisk Samling*, 4. række 2. bind, s. 1-53.
- Schafer, Raymond Murray 1993 (1977): *The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World*. Destiny Books.
- Sizer, Michael 2015: "Murmur, Clamor, and Tumult: The Soundscape of Revolt and Oral Culture in The Middle Ages". *Radical History Review*, no. 121, s. 9-31. DOI: doi:10.1215/01636545-2799890.
- Skovgaard-Petersen, Karen 1991: "Beskrivelser af Frederik 2.s kroning på dansk, tysk og latin." M. Alenius (red.): *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen. Renæssancestudier 5*. Museum Tusulanums Forlag, s. 11-20.
- Smith, Bruce R. 1999: *The Acoustic World of Early Modern England. Attending to the O-factor*. The University of Chicago Press.
- Smith, Mark M. 2001: *Listening to Nineteenth-century America*. The University of North Carolina Press.
- Tipsmark, Kasper Steinfeldt 2020: "Kongens ridderspil: sociale funktioner ved Christian 4.s kroning i 1596". *Temp*, nr. 21, s. 22-46.
- Troels-Lund, Troels 1903: *Dagligt Liv i Norden i Det Sekstende Aarhundrede*. Bind IV. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag (4. udgave).
- Vellev, Jens 2019: *Frederik 2.s begravelse 5. juni 1588*. Aarhus Universitetsforlag.
- Wade, Mara R. 1996: *Triumphus Nuptialis Danicus. German Court Culture and Denmark. The Great Wedding of 1634*. Harrossawitz Verlag. DOI: 10.2307/2543616.
- Watanabe-O'Kelly Helen 2014: "'True and Historical Descriptions'? European Festivals and the Printed Record". Jeroen Duindam og Sabine Dabringhaus

(red.): *The Dynastic Centre and the Provinces: Agents and Interactions*. Brill, s. 150-159. DOI: 10.1163/9789004272095_010.

Websteder

Lundgreen-Nielsen, Flemming 2006: "Danksproget digtning under Frederik II". *Renæssanceforum* 2, https://www.njrs.dk/2_2006/renaissanceforum_2_2006_7_lundgreen.pdf. (Besøgt 13/8 2021).

Reravius, Rasmus Hansen 1574/1576: *Stormectigste Hoybaarne Forstis oc Herris, Her Frederich den Andens ... oc Stormectige Hoybaarne Forstindis Frue Sophia . . . Kronings oc Brollups Historie ... paa Danske Rim bescreffuet aff Rasmus Hansson Rerauius. Prentet af L. Benedicht. Kbh. 1574. 8°*. Det Kongelige Bibliotek/ Early European Books. <https://www.proquest.com/eebgeo/docview/2090320845/pageLevelImage/E02687BDF61E402FPQ/43?accountid=132522&imgSeq=10>. (Besøgt 13/8 2021)

Zeeberg, Peter 2019: "Heinrich Rantzau (1526-1598): patron of the arts and bibliophile". *Renæssanceforum* 15, http://www.renaissanceforum.dk/15_2019/02_zeeberg_rantzau.pdf. (Besøgt 13/8 2021)

English summary

The King's Cacophonous Coronation

The auditory manifestation of power during the coronation of Frederich 2 in 1559

In 1574 the learned Danish priest Rasmus Hansen Reravius published his poetic text about the coronation celebrations of King Frederich 2 in August 1559. Reravius' poem was a propagandistic text which aimed to celebrate the ruling king, but at the same time the text is also a detailed account of the coronation and information presented by Reravius is confirmed by other sources. According to himself, Reravius had personally experienced the coronation and was therefore not only an eyewitness but also an ear-witness to the event. In a sensory way he described the different parts of the official coronation and its auditory elements such as the thundering of canons, the sound of trumpets and fireworks. By such sounds the coronation took over or redefined urban soundscapes across Copenhagen, thus making the consciously planned auditory elements of the coronation manifestations of the power of the new king.